Este recomandabilă utilizarea conectivelor specifice acestei poziții sintactice: prepozițiile *ca*, *drept*, locuțiunea prepozițională *în calitate de*[10]. De exemplu: *Au numit-o* ***ca*** *şefă*; *S-a prezentat* ***drept*** *autor*; *S-a evidențiat* ***în calitate de specialist.***

Pentru cuvintele cu componenta semantică „personal", folosirea conectivelor recomandate de normă este justificată. O situație mai dificilă o reprezintă cuvintele abstracte cu inițialele *c + vocală* (*caracter*, *cerințe*, *circumstanțe*, *concepție*, *condiții*, *context*, *curatorie* etc.), unde sensul conectivelor recomandate nu este adecvat. Se poate recurge la exprimări mai largi cu sens relațional (precum: *din punct de vedere*, *din perspectiva*, *în ceea ce priveşte*, *în privința*, *în materie de*, *sub aspect*) sau se poate admite cacofonia, în mod excepțional, în situații ca cele deja acceptate (*biserica catolică*, *tactica cavaleriei*, *epoca capitalistă*, *Ion Luca Caragiale*).

În mod aberant, au început să apară sporadic exprimări în care orice *ca* este înlocuit prin *ca şi*: *Ea e mai mare* ***ca şi*** *el*; *Va face orice* ***ca şi*** *să devină şef*. Gruparea *ca şi* se delexicalizează, similar ticurilor verbale, precum: *deci*, *mă rog*, *nu-i aşa*, *de fapt*, *carevasăzică* etc.

CA OU *CA ŞI*

(Résumé)

L'auteur se propose de présenter et d'analyser l'utilisation de la construction comparative *ca şi* au lieu de *ca* dans la langue actuelle. L'apparition de cette construction s'explique par des raisons d'ordre stylistique, pour éviter la cacophonie (*ca ca*, *ca că*, *ca câ*, *ca ce*, *ca ci*, *ca co*, *ca cu*). Attestée dans la langue ancienne, la construction existe aujourd'hui au niveau dialectal. À la fin de sa contribution, l'auteur présente les contexts où l'utilisation de la construction *ca şi* au lieu de *ca* est inacceptable.

Cuvinte-cheie: limba literară, norma lingvistică, istoria limbii, dialectologie.

Mots-clé: langue littéraire, nome linguistique, histoire de la langue roumaine, dialectologie.

Cristinel Sava

COMPLEMENTIZATORII COMPUŞI ÎN LIMBA ROMÂNĂ. POSIBILE INTERPRETĂRI

În teza de doctorat (Sava 2012a), ne-am ocupat de complementizatorii care se întâlnesc în limba română veche (sec. al XVI-lea–al XVIII-lea), stabilind atât inventarul lor, cât şi o anumită interpretare (în special a celor construiți cu conjunctivul). În articolul de față, vom prezenta o scurtă analiză a complementizatorilor

[10] *Gramatica limbii române*, II. *Enunțul*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005, p. 304.

BDD-A23026 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:47 UTC)

compuşi din limba română şi posibile interpretări ale lor din perspectiva evoluției pe care o înregistrează în textele de limbă veche. Vom expune mai întâi două aspecte teoretice de care depinde analiza propusă în articolul de față: statutul morfemului de conjunctiv *să* şi teoria propusă de Rizzi (1997), „split CP". Din perspectiva acestor clarificări teoretice, vom analiza apoi complementizatorii compuşi din limba română.

1. Statutul morfemului de conjunctiv *să*

Înainte de a aborda subiectul principal al lucrării de față, trebuie să discutăm, întrucât de aceasta depinde interpretarea unei părți considerabile din ceea ce se consideră a fi complementizatori compuşi, statutul morfemului de conjunctiv *să*. Am mai tratat acest subiect, cu analize mai detaliate, în Sava 2012a: 70–92, 2012b, 2013, de aceea aici vom relua, rezumativ, concluziile la care am ajuns anterior.

Interpretarea pe care o adoptăm este că, în limba română, *să* este o simplă particulă modală, morfem al conjunctivului. Ne raliem astfel la o interpretare susținută de-a lungul timpului, cu diverse argumente, de ordin atât morfosintactic, cât şi etimologic, de Barbu (1951), Iliescu (1960), Guțu Romalo (1968), Skårup (1990), Rivero (1994), Barbu (1999), Cornilescu (2000), Hill (2002, 2004) şi Hill, Tomić (2009).

Argumentele pe care se bazează această interpretare sunt următoarele:

a) de ordin etimologic:

– particula românească *să* folosită astăzi ca marcă modală a conjunctivului nu provine din conjuncția condițională latinească *sī* (care s-a continuat în conjuncția condițională *să* construită cu indicativul/condiționalul, din limba română veche), ci dintr-o particulă adverbială *sī* utilizată cu conjunctivul independent pentru a amplifica sensul optativ al acestui mod (Barbu 1951); după Bonfante (1942), această particulă putea proveni dintr-un amestec între lat. *sīc* şi *sī* sau chiar numai din *sīc*. Uzul condițional al lui *să* (în combinație cu indicativul/condiționalul) nu se continuă, în limba română contemporană, cu utilizarea condițional-concesivă a conjunctivului, ci, aproximativ în acelaşi timp cu dispariția din limbă a construcției condiționale *să* + indicativul/condiționalul, a început să fie folosită a doua construcție, care derivă din valoarea prezumtivă a conjunctivului (Skårup 1990);

– completivele conjunctivale de astăzi continuă o structură foarte răspândită în latina populară: completivele cu conjunctiv fără conjuncție, de tipul *uolo facias* (Iliescu 1960).

b) de ordin morfosintactic:

– situațiile de deplasare a unor elemente din subordonată în poziție preverbală, când în fața acestora se inserează complementizatorul *ca*, în timp ce *să* rămâne în complexul verbal, alături de celelalte afixe (negație, clitice pronominale, semiadverbe), nimic neputând interveni între *să* şi verb, nici măcar subiectul (Dobrovie-Sorin 1994: 93–94);

BDD-A23026 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:47 UTC)

– teste de constituenţă, cum ar fi coordonarea (spre deosebire de un complementizator tipic, de exemplu *că*, *să* nu poate rămâne nerealizat în al doilea termen coordonat) (Dobrovie-Sorin 1994: 94);

– posibilitatea lui *să* de a apărea împreună cu elemente relative, ceea ce în cazul unui complementizator tipic nu este posibil (Dobrovie-Sorin 1994: 95)[1];

– posibilitatea apariţiei conjunctivului în forma perifrastică de viitor de tipul *am/o să plec* (Hill, Tomić 2009: 198–200);

– caracterul invariabil al lui *să* (Barbu 1999: 77; în opoziţie, Dobrovie-Sorin 1994: 95 consideră acelaşi argument o dovadă a caracterului de complementizator al lui *să*);

– ordinea rigidă în care apare *să* faţă de celelalte elemente care ţin de complexul verbal, precedând obligatoriu negaţia, cliticele pronominale şi semiadverbele (Barbu 1999: 45, în opoziţie cu Dobrovie-Sorin 1994: 95–96, care îl consideră unul din argumentele că *să* este complementizator; cf. şi Rivero 1994: 69–70).

Concluzia care se impune, în opinia noastră, este că, în orice apariţie, *să* nu poate avea decât statut de afix, morfem al conjunctivului.

Prin urmare, încadrarea lui *să* în rândul afixelor atrage după sine reinterpretarea construcţiilor de tipul *ca/cum/că (...) să*[2], din conjuncţii compuse disociate sau nedisociate, ca structuri formate dintr-un complementizator simplu (*ca*, *cum* sau *că*) asociat, imediat sau la distanţă, cu conjunctivul[3].

2. Teoria GComp scindat

Pentru a da seama de structura complementizatorilor compuşi, vom apela la teoria GComp scindat („split CP"), dezvoltată de Rizzi (1997). Rizzi (1997) consideră că GComp nu exprimă o singură poziţie indivizibilă, ci putem vorbi de un sistem, sau domeniu al complementizatorului. Având în vedere că acest domeniu al complementizatorului este interfaţa dintre conţinutul propoziţional (exprimat de GFlex) şi structura supraordonată a frazei, trebuie să presupunem că el exprimă cel puţin două tipuri de informaţii, una orientată spre exterior, cealaltă orientată spre interior. Acest sistem binar este numit Forţă-Finit (Rizzi 1997: 283–285). Forţa reprezintă limita superioară a domeniului complementizatorului (cea care face legătura cu structura supraordonată), Finit reprezintă limita inferioară (cea care face legătura cu GFlex). În Forţă se află complementizatorii care exprimă tipul de propoziţie: întrebare, declaraţie, exclamaţie, propoziţie relativă, comparativă etc., iar în Finit sunt complementizatorii ce exprimă tipul de conţinut al proiecţiei GFlex pe care o guvernează: finit/non-finit.

[1] *Caut o fată cu care să plec la munte*, dar *Caut fata cu care (*că) pleacă Ion la munte* (apud Dobrovie-Sorin 1994: 95).

[2] Ne raportăm aici la inventarul de structuri din limba veche.

[3] Pentru o discuţie extinsă a acestei interpretări, pe care nu o mai reluăm aici, a se vedea Sava 2012a: 157–165, 2012b.

BDD-A23026 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:47 UTC)

Un al doilea sistem exprimat în domeniul complementizatorului este sistemul Topic-Focus, care se presupune că este prezent într-o structură frazală numai dacă este „cerut", adică numai atunci când există un constituent cu trăsături de topic sau de focus. Dacă este activat, sistemul Topic-Focus va trebui automat să fie încadrat în sistemul Forță-Finit, neexistând altă posibilitate, deoarece acesta din urmă marchează, prin cele două capuri ale sale, limitele domeniului complementizatorului. Rizzi (1997: 288) ajunge astfel la configurația din (1):

(1) *... Forță ... (Topic) ... (Focus) ... Fin GFlex*

Pe baza acestei configurații, Rizzi (1997: 325) trage concluzia că pronumele relative sunt în specificatorul capului Forță, pronumele interogative din întrebările principale concurează cu sintagmele focalizate pentru specificatorul capului Focus, complementizatori ca *that*, *que* etc. sunt în Forță°, iar complementizatorii prepoziționali romanici sunt în Finit°.

În această configurație, se aplică un așa-numit principiu al economiei, enunțat de Rizzi (1997: 314) astfel: „Evită structura." Altfel spus, atunci când avem posibilitatea de a exprima pozițiile Forță și Finit într-un singur cap, „această opțiune are câștig de cauză în detrimentul opțiunii de a selecta două capuri separate (care ar presupune două proiecții X-bară); ultima variantă este permisibilă numai dacă prima nu este disponibilă datorită activării câmpului Topic-Focus, care forțează scindarea (altfel, ar fi violate constrângeri selecționale)" (Rizzi 1997: 314). Prin urmare, în absența activării sistemului Topic-Focus, cele două informații pe care le codează sistemul Forță-Finit (tipul de propoziție și tipul de conținut din GFlex) sunt exprimate într-un singur element, iar când se realizează scindarea, fiecare cap funcțional exprimă conținutul propriu.

3. Complementizatorii compuși din limba română

Ca urmare a interpretării pe care am dat-o morfemului de conjunctiv *să*, clasa complementizatorilor compuși s-a redus drastic, limitându-se la următoarele forme: *cum că* (cu variantele *precum că* și *pe cum că*, în limba veche), *cum de* și, pentru limba veche, *cum (...) ca*, în exemple sporadice. În limba actuală, *cum că* se construiește doar cu un verb la modul indicativ sau condițional în subordonată, dar în limba veche accepta și conjunctivul.

3.1. CUM CĂ

Statutul acestui complementizator nu este uniform definit în literatura de specialitate. Hristea (1984: 219) îl consideră conjuncție compusă dintr-o conjuncție simplă și „un adverb (neapărat relativ)". Pe aceleași considerente (combinația între o conjuncție și un adverb), GALR (I, 633) îl consideră locuțiune conjuncțională. GBLR (p. 344) îl numește doar conjuncție.

BDD-A23026 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:47 UTC)

În opinia noastră, în acest caz este vorba despre un complementizator compus (conjuncție compusă), având în vedere că în alcătuirea lui nu intră o conjuncție şi un adverb relativ, ci două conjuncții, dat fiind că în limba veche (ca şi în cea contemporană de altfel) adverbele relative, în special *cum*, puteau fi recategorizate în conjuncții (cf. GBLR: 345; GALR, I: 648):

(2) ***Cum*** *nu era atent pe unde merge, s-a împiedicat şi a căzut* [circumstanțială cauzală]. (*apud* GBLR: 345)

(3) *Să ştii* ***cumu*** *se-au prins neşte meşteri den Țarigrad* [completivă directă] ***cum*** *vor treace aceale corabii la locul cela strâmtul* [completivă prepozițională] *ce ştii şi domniia-ta.* (DÎR, I, 95; anul 1521)

Schema propusă de Rizzi (1997) vine în sprijinul ideii că, înainte de a se realiza complementizatorul compus *cum că*, adverbul relativ *cum* se recategorizase în conjuncție. Dacă, în conformitate cu Rizzi (1997), şi relativele, şi complementizatorii se află în GForță, exprimând informații diferite cu privire la tipul de propoziție pe care îl introduc (+rel versus +decl), atunci ele nu pot exista decât într-o distribuție complementară, neputându-se combina. Prin recategorizarea adverbului relativ în conjuncție, tipul de informație transmis de acesta se schimbă, devenind identic cu cel al complementizatorului *că* (+decl), şi, în consecință, se poate realiza un complementizator compus. Aşa se explică de ce, în afară de *cum*, niciun alt operator relativ nu se mai combină cu complementizatorul *că*, pentru că niciunul nu se poate recategoriza.

Întrebarea care se pune este cum se pot combina doi complementizatori. Putem adopta trei soluții: fie considerăm că, în română, nu există o restricție de tipul „poziție Comp dublu ocupată", de aceea am putea avea o lexicalizare redundantă a capului Forță, fie considerăm că cele două elemente s-au sudat într-un singur complementizator ce ocupă poziția Forță°, fie considerăm că, în astfel de cazuri, unul dintre complementizatori se mută în Finit°, având în vedere că, opțional, *că* ar putea marca şi caracterul finit al GFlex-ului guvernat[4].

[4] Rizzi (1997: 312–313) explică situațiile de alternanță între complementizatorii *that* şi *Ø* (complementizatorul nul) din limba engleză prin faptul că aceşti doi complementizatori au următoarele trăsături:

That = +decl, (+fin)
Ø = (+decl), +fin, (+Agr)

That exprimă forța declarativă a subordonatei şi, opțional, caracterul ei finit, în timp ce *Ø* exprimă finitudinea şi, opțional, forța declarativă a subordonatei, precum şi, tot opțional, acordul între Comp şi Flex. Când nu este forțată scindarea, iar sistemul Forță-Finit este exprimat de un singur cap, cei doi complementizatori sunt echivalenți funcțional şi alternează; în situațiile complexe, în care sistemul Forță-Finit trebuie să se scindeze datorită activării sistemului Topic-Focus, capul superior, care exprimă forța declarativă, trebuie să se realizeze ca *that*, iar cel inferior, care exprimă finitudinea, trebuie să se realizeze ca *Ø*. În cazul acesta, cele două capuri nu mai pot alterna: capul inferior nu poate fi realizat ca *that*, iar cel superior ca *Ø*.

BDD-A23026 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:47 UTC)

Pentru a ajunge la o concluzie în acest sens, vom apela la câteva exemple din limba română veche. Am arătat, în Sava (2012a: 141, 148), că valoarea conjuncțională a lui *cum* apare numai în contextul vorbirii indirecte, continuând situația din latină, unde *quomodo* apărea, în calitate de complementizator, după *verba dicendi* (Dragoş 1995: 35). Apărând doar în cazul vorbirii indirecte, *cum* este, aşadar, o marcă citațională, iar în această calitate, este echivalent şi substituibil cu complementizatorul *că* având rol de marcă citațională, substituire care se poate constata, de exemplu, în copiile *Letopisețului* lui Neculce (Sava 2012a: 148).

Această echivalență este observabilă şi în cazul „dublării" complementizatorului, sau, urmând cadrul teoretic al lui Rizzi (1997), al lexicalizării ambelor capuri ale sistemului Forță-Finit, în condițiile avansării unor elemente în poziție de Topic/Focus. În astfel de situații, de regulă, ambele poziții, Forță şi Finit, sunt ocupate de acelaşi complementizator (exemplele 4–7), dar există şi situații când unul din complementizatori este dublat prin echivalentul său (exemplele 8–10), fie în ordinea *cum ... că*, fie în ordinea *că ... cum*.

(4) *Să să cunoască* ***că****, fie la ce îl vor cerca,* ***că****-i gata şi la pace, şi la răzmirițe.* (UL 109)
(5) *Gândindu-să* ***că*** *întru acele amestecături* ***că*** *va putea să-şi facă şi el loc.* (UL 109)
(6) *Cunoscând de-aciia* ***că****, de va putea să lege prieteşug cu Gheorghie dispotul, domnul sârbilor,* ***că*** *lucrurile lui să vor întări.* (UL 120)
(7) *Însă aceasta nu să tăgăduiaşte,* ***cum*** *viind vreun greu de alte părți sau de alte neamuri călcându-se țări ale unii împărății sau măcară acea împărăție vrând să facă oaste mare, ca să meargă asupra altora,* ***cum*** *dupe-n toate părțile şi dupe-n toate ținuturile ei nu aduce şi nu strânge oaste?* (IȚR 93/1–4)
(8) *Toți zic* ***cum*** *Dachia şi Ghetia (pentru că mai tot un neam au fost aceia) mai denainte vréme* ***că*** *o au chiemat.* (IȚR 86/4–6)
(9) *Cunoscând lucrurile acelora cum să poartă şi* ***cum*** *el însuşi cu oastea câtă putea face el* ***că*** *nu va putea sta el înpotrivă la atâta mulțime de varvari…* (IȚR 118/17–19)
(10) *Aşe scrie hronograful leşăscu,* ***că*** *şi din limbi, apoi şi din iscoade ce avea leşii la turci,* ***cum*** *au avut sultan Osman 300 000 de călări.* (ML 50/6–9)

Putem presupune că o astfel de structură a stat la baza formării complementizatorului compus *cum că*, structură inițiată prin contaminare între subordonatele introduse prin *că* şi cele introduse prin *cum* (Iordan 1956: 704). Exemplele de scindare a sistemului Forță-Finit prezentate mai sus erau totuşi rare în limba română veche, de cele mai multe ori cele două capuri apărând alăturate. Ceea ce a dus la o reinterpretare a grupării şi o sudare tot mai pronunțată a elementelor componente,

BDD-A23026 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:47 UTC)

până la poziționarea lor într-un singur cap, ajungându-se astfel la conectorul nedisociabil de astăzi, care se află întotdeauna la stânga elementelor topicalizate sau focalizate. Prin urmare, în etape diferite de evoluție, toate soluțiile întrevăzute de noi ca răspuns la problema combinării complementizatorilor sunt posibile.

Un aspect caracteristic complementizatorului *cum că* este semantica modalizantă a acestuia în româna contemporană, şi anume aceea de neasumare a informației transmise, de desolidarizare față de adevărul conținutului comunicării (Avram 1997: 464; GBLR: 344). În limba veche, această nuanță de sens nu era încă prezentă. Însă, după cum am observat din analiza substituțiilor complementizatorilor în copiile ulterioare ale *Letopiseţului* lui Neculce (Sava 2011b: 133–134) sau în cele ale *Istoriei* Stolnicului Cantacuzino (Sava 2012a: 67), spre sfârşitul secolului al XVIII-lea, complementizatorul compus *cum că* începe să se specializeze ca marcă a vorbirii indirecte, echivalent în continuare cu *că* declarativ, lipsit de nuanța de sens modalizantă (exemplul 11).

(11) *Antonie-vodă au dat samă* ***că*** *au bolnăvit şi n-au putut vini.* (NL 249/1–2) > *Antonie-voevod au răspunsu* ***cum că*** *s-au bolnăvit şi n-au putut vini.* (M, P)[5]

(12) ***Că*** *din hoți să trag povestesc şi băsnuiesc.* (IȚR 94/7); ***că*** > ***cum că*** (A)[6]

Această tendință se dezvoltă în paralel cu schimbarea modalității de exprimare a prezumtivului citațional. Astfel, urmărind substituția de moduri în aceleaşi copii din aparatele critice ale edițiilor citate, se constată că, în multe locuri unde, în textul de bază, era folosit conjunctivul perfect cu valoare prezumtiv-citațională (apărând fie singur, fie guvernat de complementizatorul *că*), acesta este înlocuit de modul condițional cu valoare prezumtiv-citațională guvernat de complementizatorul *că* (exemplele 13–14). În alte situații, modul verbal rămâne neschimbat, însă este inserat complementizatorul *că* sau *cum*, poate pentru a marca suplimentar sensul prezumtiv-citațional al subordonatei (exemplele 15–16)[7].

[5] Manuscrisele folosite în aparatul critic din NL sunt următoarele: ms. 1733 de la Arhivele Statului din Iaşi, datând din 1785 (siglat M), ms. 1 din fondul românesc al Bibliotecii Naționale din Paris, care ar putea data din 1786 sau, după Onu (1973: 220), din 1789 (siglat P), ms. BAR 53, copiat de ieromonahul Ioasaf Luca şi datând din 1766 (siglat B), ms. BAR 254, copiat concomitent sau la foarte scurt timp de ms. BAR 53 (siglat C), ms. BAR 252, datând dinainte de anul 1775 (siglat E), ms. BAR 112, datând din 1760–1765 (siglat D), ms. BAR 3416, datând din 1755–1765 (siglat V), ms. BAR 114, copiat în 1804 de mai mulți membri ai familiei Sion (siglat G), şi un manuscris păstrat în casa dascălului Iustin Mihail din Cornova, datând din 1758–1781 (siglat Mihail).

[6] Manuscrisele folosite în aparatul critic din IȚR sunt: ms. BAR 3443, copiat de Stanciu ierei între anii 1720–1725 (siglat S), ms. BAR 3190, copiat la sfârşitul secolului al XVII-lea sau începutul secolului al XVIII-lea (siglat V), ms. BAR 1267, copiat în 1778 de Anatolie ierodiacon la Episcopia Râmnicului (siglat A), ms. BAR 4650, copie din 1781 (siglat G), ms. BAR 441, din 1792 (siglat I), şi ms. 718 de la Muzeul Literaturii Române, copiat în 1791 (siglat D).

[7] În exemplul 14, prezența complementizatorului *că* este, probabil, cerută de distanța mare dintre conjunctiv şi verbul care îl subordonează, datorată intercalării celor două gerunzii cu subordonatele lor.

BDD-A23026 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:47 UTC)

(13) *Dzic **să-l fie otrăvit** Şerban-vodă.* (NL 317/10) > *Şi dzicea unii **că l-ar fi otrăvit** Şerban-vodă.* (B, G, E, M, P, Mihail)

(14) *Prepun oamenii şi vorovăscu de dzic **că** atunce, ştiind Mihai-vodă pe Bogdan că iasté om vrednic şi temându-să că, după ce a veni cumnatul său Antiohi-vodă domnu, l-a chivernisi biné la domnie, **să-i fie dat** atunce în cafe otravă.* (NL 452/15–19) > *Zic unii **că**, ştiind Mihaiu voevoda pre Bogdan că esti om vrednic şi cumnat lui Antiohii voevoda, **i-ar fi dat** atunce otravă în cafe.* (M, P)

(15) *Dzic atuncea **să fie strigat** şi hogea în clopotniță la Sfeté Neculaiu.* (NL 216/4–5) > *Dzic **că** atunce **să fi strigat**...* (M, P)

(16) *Dzâc unii **să hie dat** viziriul bani...* (NL 809/15) > *Zicea unii atunci **cum să** fie dat veziriul bani* (B, C, E, G, V, Mihail)

Cele două tendințe – migrarea lui *cum că* spre contextele vorbirii indirecte (identificată în exemplele în care fie *cum*, fie *că* sunt înlocuiți de complementizatorul compus *cum că*) şi accentuarea folosirii aceloraşi două elemente conjuncționale *că* şi *cum* în contexte citaționale prin schimbarea modalității de exprimare a prezumtivului – creează un context favorabil atragerii complementizatorului *cum că* în sfera evidențial-citațională, în construcție cu condiționalul. Ulterior, după stabilizarea lui în această zonă, a putut imprima şi singur caracterul modalizant subordonatei pe care o introducea, putând subordona, în astfel de contexte, şi un verb la modul indicativ[8]. Acest mecanism de specializare pe o anumită nişă este modalitatea prin care *cum că* a supraviețuit în limbă, altfel ar fi avut, probabil, aceeaşi soartă pe care a avut-o şi complementizatorul *cum*: de a pierde teren şi a dispărea în fața lui *că*.

În limba veche, *cum că* subordonează, în rare ocazii şi întotdeauna la distanță, şi un verb la modul conjunctiv; dacă în exemplele 17–18, care provin din acelaşi document din 1641, publicat de Nicolae Iorga, *cum că* introduce enunțuri injonctive, în exemplul 19, *cum că* este construit cu un conjunctiv perfect cu nuanță prezumtiv-citațională, o ilustrație, poate, a situației intermediare a lui *cum că*, aflat în curs de migrare spre zona evidențialității[9].

(17) *Poftindu **cum că** mişeii Măriei Sale lui Vodă din ținutul nostru **să**-i gonească înapoi* (AS, MMXIV, 1081)

(18) *Din scrisoarea şi din uricele din Țara Ungurească **cum că** până în apa Bistriței în ținutul nostru oamenii carii şed, şi la Iad, **să** le hie a-l apăra* (AS, MMXIV, 1081)

(19) *Şi **cum că** şi sultanul **să** fie întrat în țară au spus.* (RG 34).

[8] Construcția *cum că* + indicativ este veche în limbă (cel puțin din anul 1655: *Spuindu-i **cum că** aceşti hoți au stricat țara* [SB, LII, 73]), însă în exemplele din sec. al XVI-lea–al XVIII-lea inventariate de noi (vezi Sava 2012a: 178–180) nu are nuanță evidențial-citațională.

[9] Este de subliniat faptul că exemplul (19) este anterior cronologic exemplelor citate mai sus, de substituție a complementizatorilor şi a modalităților de exprimare a prezumtivului citațional.

BDD-A23026 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:47 UTC)

Limba nu a reținut astfel de construcții. Nici în limba literară, dar nici măcar în limba neliterară, *cum că* nu a păstrat posibilitatea de a se combina cu o subordonată la modul conjunctiv, nici în contexte evidențiale, nici în contexte injonctive. Ne-am putea întreba dacă imposibilitatea apariției lui *cum că* în capul unor subordonate conjunctivale cu sens injonctiv nu este tot un aspect şi o urmare a specializării complementizatorului compus *cum că* pentru contextele evidențial-citaționale.

3.2. CUM DE

În complementizatorul compus *cum de*, primul element, *cum*, îşi păstrează valoarea relativ-interogativă, fiind diferit de componentul *cum* din complementizatorul compus *cum că*. Aceasta explică şi de ce este specializat pentru a transpune în vorbirea indirectă enunțurile interogative parțiale. Tot aceasta explică şi de ce al doilea element, *de*, poate fi omis fără a se schimba semantica întregii construcții:

(20) *Mă mir* ***cum*** *încape acest lucru.* (MDN 41/33–34)
(21) ***Cum*** *au mai rămas om trăitor în tine, de maré miraré ĭasté!* (NL 292/3–4)[10]

Aplicând structura lui Rizzi (1997), acest *cum* se poziționează diferit de *cum* din complementizatorul compus *cum că*. *Cum* din *cum de*, fiind adverb relativ, se plasează în poziția [Spec, Forță], nu Forță°, şi, din această poziție, nu se poate combina cu un alt complementizator.

O altă diferență între cei doi complementizatori compuşi, *cum că* şi *cum de*, este şi aceea că, în cazul lui *cum că*, fiecare din cele două elemente putea lipsi din construcție[11], pe când, în cazul lui *cum de*, *de* poate lipsi din construcție, dar *cum* nu.

Cele două trăsături de mai sus ne duc la concluzia că *de*, în această construcție, nu poate fi complementizator, ci este mai degrabă o particulă fără statut conjuncțional, desemantizată. Mai mult, spre deosebire de *cum că*, *cum de* poate apărea şi la inițiala unei propoziții principale exclamative, cele două elemente componente având acelaşi comportament ca atunci când sunt inserate la începutul unei subordonate:

(22) ***Cum (de)*** *nu m-am gândit la asta!*

Desigur, o altă soluție de interpretare ar fi să presupunem o structură cu elipsă, de tipul celei din (23), caz în care *de* ar fi conjuncție:

(23) *Mă întreb* ***cum*** √ *[s-a întâmplat]* ***de*** *nu m-am gândit la asta.*

O astfel de structură eliptică ar aduce un argument în plus şi pentru interpretarea lui *cum* ca element relativ, nu conjuncțional, în această construcție. Într-o frază ca cea din 24a, prin elipsa verbului *se face*, elementul relativ *cum* ajunge în

[10] În mss. M şi P: ***Cum de*** *au mai rămas om trăitor în tine şi de maré miraré ĭasté*.
[11] Acest lucru este valabil pentru limba română veche, astăzi cele două elemente fiind sudate şi neputând fi omis niciunul din ele.

BDD-A23026 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:47 UTC)

vecinătatea complementizatorului conjuncțional *că*, dând naştere unei structuri negramaticale (24b). Pe de altă parte, tot aceste exemple ne arată că, în astfel de structuri, *de* nu se combină cu elementul relativ *cum* doar ca urmare a simplei eliziuni a verbului, ci este un fel de element conector universal, într-o oarecare măsură desemantizat.

(24) *a. Mă întreb **cum** se face **că** nu m-am gândit la asta.*
*b. *Mă întreb **cum** √ **că** nu m-am gândit la asta.*

Lăsăm deschisă interpretarea structurii interne a complementizatorului *cum de*, însă cert este că elementul *cum* are alt statut decât elementul *cum* din complementizatorul compus *cum că*.

3.3. CUM (…) CA

Complementizatorul *cum (...) ca* este folosit rareori, putând fi un înlocuitor atât pentru *cum*, cât şi pentru *ca* folosite cu conjunctivul. Nu s-a păstrat în limba română contemporană.

(25) *Jurăm pre sfânta Evanghelie şi pre sfinții apostoli şi pre toți sfinții **cum**, până la ziua Crăciunului, care este aşijderea leat, luna dechemvrie 25 zile, după călindarul cel vechiu, **ca să** plinim această datorie.* (SB, L, 70; anul 1655)
(26) *Socotitu-ne-am cu toți după venirea noastră aici la cinstitul oraş al Aiudului **cum ca să** cearem voe de la cinstitul Sfat.* (SN, L, 87; anul 1703)

Exemplele de mai sus ilustrează situația intermediară a complementizatorilor compuşi în limba română veche, pe care am presupus-o pentru *cum că*. Nu sunt încă sudați, prin urmare, în condițiile activării sistemului Topic-Focus, se pot scinda în cele două capuri funcționale Forță° şi Finit°, actualizate, în cazul de față prin *cum* şi, respectiv, *ca*.

4. Concluzii

Pornind de la premisa că *să* este doar morfem al conjunctivului, nu şi complementizator, am exclus din lista complementizatorilor compuşi grupări precum: *ca (...) să*, *cum (...) să*, *că (...) să* (ultimele două întâlnite cu relativă frecvență în limba veche, iar ultima dintre ele fiind utilizată până astăzi, în limbajul neîngrijit). Lista noastră a cuprins doar trei complementizatori compuşi: *cum că*, *cum de* şi *cum (...) ca* (acesta din urmă foarte rar folosit chiar şi în limba veche). Am analizat structura lor internă şi am constatat că elementul *cum* din componența primilor doi conectori are proprietăți diferite, ceea ce duce la analize diferite. Am discutat de asemenea evoluția lui *cum că* şi am încercat să oferim astfel o explicație

BDD-A23026 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:47 UTC)

pentru semantica modalizantă cu care este folosit în limba contemporană, semantică ce a constituit un veritabil colac de salvare pentru un complementizator care ar fi fost probabil, în lipsa ei, sortit dispariţiei.

SURSE

AS = *Acte şi scrisori din arhivele oraşelor ardelene (Bistriţa, Braşov, Sibiu)*, în Nicolae Iorga, *Documente privitoare la istoria românilor*, volumul XV al colecţiei „Hurmuzaki", partea II, 1601–1825, Bucureşti, 1913, p. 779–1685.

DÎR = Chivu Gheorghe, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniţă, Alexandru Mareş şi Alexandra Roman-Moraru, *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*, Bucureşti, Editura Academiei, 1979.

IŢR = Constantin Cantacuzino Stolnicul, *Istoria Ţărâi Rumâneşti*, ediţie critică de Damaschin Mioc, studiu introductiv de Damaschin Mioc şi Eugen Stănescu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1991, p. 57–122.

MDN = Miron Costin, *De neamul moldovenilor*, în Miron Costin, *Opere*, vol. II, ediţie critică îngrijită de P. P. Panaitescu, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1965, p. 9–52.

ML = Miron Costin, *Letopiseţul Ţărâi Moldovei de la Aaron-Vodă încoace*, în Miron Costin, *Opere*, vol. I, ediţie critică îngrijită de P. P. Panaitescu, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1965, p. 3–214.

NL = Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Dabija-Vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat*, în Ion Neculce, *Opere*, ediţie critică şi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel, Bucureşti, Minerva, 1982, p. 195–861.

RG = *Începătura istoriii vieţii luminatului şi preacreştinului Domnului Ţării Rumâneşti, Io Costandin Brâncoveanu Basarab-Voievod, dă când Dumnezeu cu domniia l-au încoronat, pentru vremile şi întâmplările ce în pământul acesta în zilele Mării-Sale s-au întâmplat* (Cronica lui Radu Greceanu), în *Cronicari munteni*, vol. II, ediţie îngrijită de Mihail Gregorian, studiu introductiv de Eugen Stănescu, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1961, p. 7–272.

SB = *Scrisori de boieri*, în Nicolae Iorga, *Scrisori de boieri, scrisori de domni*, ediţia a 2-a, Vălenii de Munte, Aşezământul Tipografic „Datina Românească", 1925, p. 9–148.

SN = Nicolae Iorga, *Scrisori de negustori*, Bucureşti, [s.n.], 1925.

UL = Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţărâi Moldovei*, ediţie îngrijită, studiu introductiv, indice şi glosar de P.P. Panaitescu, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, [1955], p. 55–209.

BIBLIOGRAFIE

Avram 1997 = Mioara Avram, *Gramatica pentru toţi*, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Humanitas.

Barbu 1951 = N.I. Barbu, „«Să», semn distinctiv al subjonctivului în limba română", în *Buletin ştiinţific, Secţiunea de ştiinţa limbii, literatură şi arte*, I, 1–2, p. 55–62.

Barbu 1999 = Ana-Maria Barbu, „Complexul verbal", în *Studii şi cercetări lingvistice*, L, 1, p. 39–84.

Bonfante 1942 = Giuliano Bonfante, „The Romance desiderative *se*", în *PMLA*, 57, 4, p. 930–950.

Cornilescu 2000 = Alexandra Cornilescu, „The double subject construction in Romanian", în Virginia Motapanyane (ed.), *Comparative Studies in Romanian Syntax*, Amsterdam, Elsevier, p. 83–133.

Dobrovie-Sorin 1994 = Carmen Dobrovie-Sorin, *The Syntax of Romanian. Comparative Studies in Romance*, Berlin/New York, Mouton de Gruyter.

BDD-A23026 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:47 UTC)

Dragoş 1995 = Elena Dragoş, *Elemente de sintaxă istorică românească*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.
GALR = Valeria Guţu Romalo (coord.), *Gramatica limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2008.
GBLR = Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Gramatica de bază a limbii române*, Bucureşti, Univers Enciclopedic Gold, 2010.
Guţu Romalo 1968 = Valeria Guţu Romalo, *Morfologie structurală a limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei.
Hill 2002 = Virginia Hill, „Complementizer phrases (CP) in Romanian", în *Rivista di Linguistica*, 14, 2, p. 223–248.
Hill 2004 = Virginia Hill, „On left periphery and focus", în Olga Mišeska Tomić (ed.), *Balkan Syntax and Semantics*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins, p. 339–354.
Hill, Tomić 2009 = Virginia Hill, Olga Mišeska Tomić, „A typology of subjunctive complements in Balkan languages", în *Bucharest Working Papers in Linguistics*, XI, 1, p. 197–208.
Hristea 1984 = Theodor Hristea (coord.), *Sinteze de limba română*, ediţia a treia revăzută şi din nou îmbogăţită, Bucureşti, Albatros.
Iliescu 1960 = Maria Iliescu, „O construcţie populară latinească: propoziţia completivă cu conjunctivul fără conjuncţie", în *Studii clasice*, II, p. 331–336.
Iordan 1956 = Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, Editura Ministerului Învăţământului.
Onu 1973 = Liviu Onu, *Critica textuală şi editarea literaturii române vechi. Cu aplicaţii la cronicarii moldoveni*, Bucureşti, Minerva.
Rivero 1994 = María Luisa Rivero, „Clause structure and V-movement in the languages of the Balkans", în *Natural Language & Linguistic Theory*, 12, 1, p. 63–120.
Rizzi 1997 = Luigi Rizzi, „The fine structure of the left periphery", în Liliane Haegeman (ed.), *Elements of Grammar. Handbook in Generative Syntax*, Dordrecht/ Boston/Londra, Kluwer Academic, p. 281–337.
Sava 2011a = Cristinel Sava, „Mărci ale evidenţialităţii în limba română veche. Un caz special: prezumtivul introdus prin *să/cum să*", în Liliana Ionescu-Ruxăndoiu şi Melania Roibu (coord.), *Limbaj şi discurs. Cercetări teoretice şi aplicative*, Universitatea din Bucureşti, Şcoala doctorală a Facultăţii de Litere, Secţia Lingvistică şi Comunicare, Iaşi, PIM, p. 337–353.
Sava 2011b = Cristinel Sava, „Substituţia complementizatorilor în copii ale *Letopiseţului* lui Neculce", în Rodica Zafiu, Camelia Uşurelu şi Helga Bogdan Oprea (ed.), *Limba română: ipostaze ale variaţiei lingvistice*, Actele celui de-al 10-lea Colocviu al Catedrei de limba română (Bucureşti, 3–4 decembrie 2010), volumul I „Gramatică şi fonologie. Lexic, semantică, terminologii. Istoria limbii române, dialectologie şi filologie", Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p. 131–140.
Sava 2012a = Cristinel Sava, „Complementizatorii în limba română veche", teză de doctorat, Bucureşti, Universitatea din Bucureşti.
Sava 2012b = Cristinel Sava, „«Conjuncţia compusă» *ca (...) să*", în Rodica Zafiu, Adina Dragomirescu şi Alexandru Nicolae (ed.), *Limba română: direcţii actuale în cercetarea lingvistică*, Actele celui de-al 11-lea Colocviu internaţional al Departamentului de lingvistică (Bucureşti, 9–10 decembrie 2011), volumul I „Gramatică. Fonetică şi fonologie. Istoria limbii române, filologie", Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p. 219–227.

BDD-A23026 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:47 UTC)

Sava 2013 = Cristinel Sava, „Ipoteze privind originile şi istoria particulei modale *să*”, în Liliana Ionescu-Ruxăndoiu şi Melania Roibu (coord.), *Orientări actuale în cercetarea limbii române*, Universitatea din Bucureşti, Şcoala doctorală a Facultății de Litere, Secția Lingvistică şi Comunicare, Iaşi, Institutul European, p. 131–151

Skårup 1990 = Povl Skårup, „La particule «să» dans des subordonnées à valeur conditionnelle en daco-roumain”, în *Revue Romane*, XXV, nr. 2, p. 279–291.

COMPOUND COMPLEMENTIZERS IN ROMANIAN. POSSIBLE INTERPRETATIONS

(Abstract)

This paper focuses on the inventory of compound complementizers in Romanian. We discuss first the status of the Romanian subjunctive marker *să*, which we interpret as having only affixal properties, thus excluding it from the complementizer class. This reinterpretation triggers instead a downsizing of the inventory, given the fact that elements previously considered compound complementizers are now treated as simple complementizers followed, immediately or at a distance, by a subjunctive verb. After briefly presenting Rizzi's (1997) "split CP" theory, we use it to explain the structure of the compound complementizers *cum că* and *cum de*, arriving at the conclusion that they are different in structure and that the *cum* element in both compound complementizers has different properties. We also account for the particular semantics of the contemporary Romanian complementizer *cum că* by following interesting evolutions illustrated by Old Romanian texts.

Cuvinte-cheie: complementizatori compuşi, morfem al conjunctivului, GComp scindat, prezumtiv, vorbire indirectă

Keywords: compound complementizers, subjunctive morpheme, split CP, presumptive mood, indirect speech

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan–Alexandru Rosetti” al Academiei Române
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13
savacristinel@yahoo.com

BDD-A23026 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:47 UTC)